

Маріанна КНИШ

ДЕРЖАВНИЦЬКІ ПОГЛЯДИ ВОЛОДИМИРА ЦЕЛЕВИЧА

Проаналізовано вплив політологічних праць Володимира Целевича на розвиток української суспільно-політичної думки 20–30-х рр. ХХ ст., розглянуто його державницькі погляди, виокремлено ставлення до чільних проблем українського державотворення 1918–1923 рр.

Ключові слова: Володимир Целевич, ЗУНР, нація, державне будівництво, інтелігенція.

Причини поразки Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), перспективи здобуття української державності були предметом публічних обговорень відомих громадсько-політичних діячів українського національного табору впродовж 1920–30-х рр. Долучився до цієї дискусії редактор “Діла”, генеральний секретар Українського національно-демократичного об’єднання (УНДО) В. Целевич, який опублікував низку аналітичних статей, що присвячувалися проблемам українського державотворення, захисту прав українського народу в умовах бездержавності.

У вітчизняній історіографії дана проблема не досліджувалася. Окремі аспекти громадсько-політичної діяльності В. Целевича відображені в узагальнюючих працях М. Кугутяка¹, М. Швагуляка², О. Зайцева³. Основу джерельної бази статті склали політологічні праці В. Целевича. Мета розвідки – визначити ставлення відомого громадсько-політичного діяча до чільних проблем українського державотворення.

В. Целевич вважав, що основне завдання української еліти напередодні листопадового зриву полягало у згуртуванні недержавної нації таким чином, щоб вона могла мобілізувати свої сили для здобуття незалежності⁴. Значним недоліком українців на момент проголошення ЗУНР він вважав відсутність дієвих політичних партій, які б “ввели невпинну боротьбу за всебічний розвиток своєї нації, шляхом організації народних мас... змагали до того щоби пануюча нація давала недержавній можливість розвитку”⁵. Політичні партії В. Целевич поділяв на класові і національні. Класові – відстоювали інтереси однієї соціальної верстви, натомість національні – “голосили клич єдності й солідарності усіх членів нації”. Таким чином, представники цих політичних сил ставили інтереси нації вище за партійні.

В. Целевич наголошував, що українська громадськість, насамперед – інтелігенція, нівелювала значення повсякденної політичної праці серед населення. У 30-х рр. ХХ ст., на думку відомого громадсько-політичного діяча, ця тенденція набрала загрозливого характеру для національно-визвольного руху. Серед причин, що сприяли поширенню аполітичних настроїв серед значної частини населення, він виділив дві найважливіші: 1) сповідування принципу: “Геть із партіями, геть

із партійництвом, хай живе безпартійність”); 2) висміювання політичної праці або ж залякування свідомих громадсько-політичних діячів.

Безпартійність В. Целевич вважав “шкідливою для національного життя і демагогічною фразою”. Він критикував ОУН за поширення подібних закликів, не безпідставно вважаючи, що таким чином націоналісти бажають “приєднати собі скорше і легше прихильників на кошт інших політичних партій”⁷⁶. Не менш критичні звинувачення лунали на адресу поляків, які закликали українців припинити “політикувати”. “З цього видно, – зауважував В. Целевич, – що політика й політична боротьба є сіллю в оці наших противників”⁷⁷.

Свої міркування В. Целевич аргументував конкретними історичними фактами. Зокрема, на північно-західних українських землях після виборів 1922 р. проходила активна політична боротьба за відновлення української державності. Згодом, внаслідок “кволости” організації національно-патріотичних сил, органи влади поступово ліквідували усі попередні завоювання у національно-культурній сфері українського народу, а згодом – у господарській. Така ж ситуація, на думку В. Целевича, у Галичині. Секретар ЦК УНДО резюмував: “В інтересі збереження наших надбань на всіх ділянках життя мусимо скріпити участь громадянства в політичній праці, мусимо спинити втечу інтелігенції від політики, мусимо поборювати безпартійність і аполітичність...”⁷⁸.

Розглядаючи перспективи українського господарського життя, В. Целевич відзначив зростаючий вплив міжнародного капіталу, чим, чи не вперше в історії української політологічної думки, привернув увагу громадськості до проблем глобалізації та шкідливого впливу транснаціональних компаній. Секретар ЦК УНДО відзначав: “Міжнародна торгівля й міжнародний промисл обмотували своєю сіттю всі народи, цілу земну кулю. Ця сіть обмотувала не лише матеріальне існування мільйонів одиниць, але й уми та душі мільйонів”⁷⁹.

Зміни у господарському житті, на його думку, справили значний вплив на суспільно-політичну ситуацію в багатьох країнах світу, призвели до загострення міжнаціональних відносин, творення нових держав. Вважаючи державу тільки формою політичного існування, а народ – “живучою істотою, що послуговується тою формою для своїх цілей”, В. Целевич прирікав неминучу загибель великих імперій: “У минулому повстання великих імперій було можливе наслідком великих ріжниць організаційної енергії цивілізації, культури, багатства й техніки між пануючими й поневоленими. Від якогось часу зайшли важні зміни. Ріжниці між народами вирівнюються й щезають. Не лише в Європі, але й в інших частях світу виступають на політичну арену нові народи. Поодинокі народи перестають бути придатним матеріалом для побудови ріжнонаціональних імперій і не національних держав...”⁸⁰.

У цьому контексті, В. Целевич оптимістично дивився на можливість здобуття української державності, шляхом розпаду багатонаціональних держав, яким була Польща та СРСР, адже “життя й напрямні розвитку людства йшли у згоді з його [українського народу – М. К.] змаганнями”. Для реалізації цієї мети, вважаючи на складні суспільно-політичні умови, секретар ЦК УНДО вважав за необхідне зберегти моральну силу українського народу та побороти анархістські інстинкти.

В. Целевич виділив два основні методи здобуття державності: 1) органічний розвиток нації у всіх ланках суспільно-політичного життя; 2) перманентна національна революція¹¹. Оскільки перший спосіб відомий громадсько-політичний діяч вважав “старим як світ”, основну увагу він зосередив на методі перманентної революції. Він розкритикував ОУН, яка пропагувала цей спосіб боротьби за державність. У розумінні націоналістів, підкреслював В. Целевич, перманентна національна революція передбачала постійне “розбурхування народніх мас, викликування постійних збройних сутичок і вживання насильних засобів боротьби”¹².

Прийнятнішим засобом один із провідних діячів УНДО вважав метод “духовної революції” – нація із стану несвідомості й пасивності переходить у стан національної свідомості (розпочинає боротьбу за свою державність). Окреслену стадію, на думку В. Целевича, українці пройшли у роки Першої світової війни, а також в період національно-визвольних змагань 1917–1923 рр. “Вона [українська нація – М. К.] дозріла до державного життя, – зауважував відомий громадсько-політичний діяч, – українська нація по війні не є подібна до передвоєнної”¹³.

Розглядаючи перспективи створення незалежної української держави, В. Целевич запитував: “Чи український народ є нацією?”. Проаналізувавши основні віхи української історії, він констатував: “Українці мали свою державу в середніх віках, а в 1917–1920 рр. намагалися відбудувати її знову. В її обороні поклали буйні голови десятки тисяч кращих синів української землі. Море пролитої крові, тисячі могил борців, що розкинені на цілому просторі українських земель, отсе найкраще свідомство наших визвольних змагань, нашого невмірущого хотіння волі. Це й найкращий доказ, що ми є вповні зрілою нацією”¹⁴. Водночас український народ мав зовнішні “прикмети своєї відрубности” – мову, історичні традиції, окрему культуру тощо.

Відродження нації, на думку В. Целевича проходить три головні етапи: 1) національно-культурний; 2) політичний; 3) господарський.

На першому етапі відродження нації надзвичайно важливе значення, на думку секретаря ЦК УНДО, належало мові. “Національне відродження українців на Великій Україні, зауважує В. Целевич, – починається тим, що полтавський письменник Іван Котляревський в 1798 р. видав друком поему “Енеїду” – першу книжку гарною українською мовою”. Згодом з’являються інші твори українською мовою Т. Шевченка, М. Шашкевича, І. Вагилевича та ін. Зважаючи на цей факт, українська нація пододала етап національно-культурного відродження, адже “немає вже ніякої ділянки людського знання, в якій не було би книжок та розвідок, що їх написали українські вчені й українською мовою”¹⁵.

На другому етапі відродження нації, її еліта висуває політичні вимоги. Першим українським політичним товариством В. Целевич вважав Кирило-Мефодіївське братство, члени якого ставили завдання “ширити поміж славянами ідеї єднання й федерації на основі ненарушеної волі й автономности кожного народу”¹⁶. Боротьба українців за створення власної держави у Наддніпрянській Україні завершилася після проголошення Четвертого універсалу Центральної Ради, а на західноукраїнських землях – 1 листопада 1918 р.

Політична незалежність, на думку В. Целевича, неможлива без економічної. “На цьому етапі, – констатує відомий громадсько-політичний діяч, нація змагає до тзв. автаркії, себто змагає до того, щоби всі свої господарські потреби заспо-

коювати своїми власними силами, або коротко – змагає до господарської самовизначеності”¹⁷. В. Целевич відзначав, що в роки національно-визвольної війни 1918–1923 рр. українці не мали достатньої кількості господарських товариств, були здебільшого “селянською нацією”, що було однією із причин поразки у визвольних змаганнях. Іншою, не менш важливою причиною, він вважав моральну слабкість українців, адже вони вмiли тільки нарікати на свою долю. “Наша страдальність є виявом рабського духа, що вкорінився в нас століттями неволі, – зауважував В. Целевич, – ми мусимо викорінювати в нас цього духа, гартувати наші сили у невпинній боротьбі, виховувати в нашій молоді лицарського духа, який не зневірюється мимо невдач, який вірить, що тільки невпинною, впертою, жертвеною боротьбою можна добути право своє”¹⁸.

Відомий громадсько-політичний діяч виділив дві головні причини “смерті націй”: 1) зменшення народжуваності; 2) “завмирання національної свідомості”. Останню причину він вважав “хворобою головно недержавних націй”. В. Целевич констатував, що нація не “завмирає” навіть тоді, коли зникає її еліта. Прикладом такого народу він вважав український, у якого національну свідомість зберегли селяни. “Деякі пануючі нації змагають до того, щоби фізично винищити поневолені собою народи, – відзначав В. Целевич, – такі жорстокі засоби боротьби пануючої нації з поневоленою не є виявом сили, лише кволости й безсилля пануючої нації. Вони лише поглиблюють тугу, та прискіплюють день визволення поневоленої нації”¹⁹.

В. Целевич зауважив, що після падіння ЗУНР українці опинилися в надзвичайно важких суспільно-політичних умовах, оскільки міжнародно-правові акти хоча й гарантували право самовизначення нації, декларували захист національних меншин, проте “ці договори залишилися лише паперовими договорами, які, як і договір про охорону національних меншин, не розв’язали національного питання”²⁰.

Відомий громадсько-політичний діяч виділив три стадії державного будівництва: підготовчу; збройна боротьба і проголошення самостійності; міжнародне визнання. “Недержавна нація, яка дозріла до державного життя шляхом органічного розвитку й підготовилася до нього, – зауважував В. Целевич, – використовує в якійсь хвилі сприятливі зовнішні умови і проголошує утворення на означеній території самостійної держави”²¹. Проголошення самостійності відомий громадсько-політичний діяч вважав явним бунтом проти тієї держави, яка володіла територією новопосталої. В такій ситуації спірні питання вирішувалися за допомогою військової сили. Проте один із провідних діячів УНДО наводив приклади, коли “давня держава годилася без боротьби на втрату частини своєї території і на повстання нової держави”²². Прикладом такої держави він вважав Швецію, яка погодилася на незалежність Норвегії. Проаналізувавши утворення низки європейських держав, В. Целевич прийшов до висновку, що “в міжнародних відносинах – тепер чи давніше – рішає всеж таки сила. Коли нація, яка утворила нову державу, виказує сильну волю жити у власній державі й має силу та сприятливі зовнішні умовини цю свою волю у збройній боротьбі переперти, то недержавна нація стає державною”²³.

Таким чином, В. Целевич констатував, що український народ “дозрів” до створення незалежної української держави, оскільки мав “зовнішні ознаки своєї відрубності”: мову, історичні традиції, культуру тощо. Основну причину поразки українців у національно-визвольних змаганнях 1918–1923 рр. вбачав у відсут-

ності згуртованої еліти, яка виявилася нездатною мобілізувати народ у найбільш найвідповідальний політичний момент.

-
- ¹ *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст.–1939). – Івано-Франківськ, 1993. – 204 с.
 - ² *Швагуляк М.* Маловідома сторінка політичного життя Західної України // Записки НТШ. – Т. ССХХVІІІ. – С. 207–248.
 - ³ *Зайцев О.Ю.* Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939) // УІЖ – 1993. – № 1. – С. 72–84.
 - ⁴ *Целевич В.* Роля політики в житті нації // Діло. – 1935. – 5 січня. – С. 2.
 - ⁵ Там само.
 - ⁶ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАУЛ). – Ф. 344. – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 4.
 - ⁷ Там само.
 - ⁸ *Целевич В.* Роля політики в житті нації. // Діло. – 1935. – 5 січня. – С. 2.
 - ⁹ *Його ж.* На переломі епох // Діло. – 1934. – 7 квітня. – С. 3.
 - ¹⁰ Там само.
 - ¹¹ *Целевич В.* Народ, нація, держава. – Львів, 1993. – С. 74.
 - ¹² Там само. – С. 76.
 - ¹³ Там само. – С. 75.
 - ¹⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 392. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 16.
 - ¹⁵ *Целевич В.* Народ, нація, держава... – С. 44.
 - ¹⁶ Там само. – С. 45.
 - ¹⁷ Там само. – С. 76.
 - ¹⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 344. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 18.
 - ¹⁹ *Целевич В.* Народ, нація, держава... – С. 48–49.
 - ²⁰ Там само. – С. 58.
 - ²¹ Там само. – С. 72.
 - ²² Там само. – С. 72.
 - ²³ Там само. – С. 73.

Mariana Knysh. VOLODYMYR TSELEVYCH'S VIEWS ON THE STATE-BUILDING PROCESSES

The article analyzes the influence of Volodymyr Tselevych's political science texts on the development of the Ukrainian socio-political thinking in 1920s–1930s. It explores Tselevych's views on the state-building processes, especially problems of the Ukrainian state-building of 1918–1923.

Key words: *Volodymyr Tselevych, the ZUNR, nation, state building, intelligentsia.*